

MARKKU JOKISIPILÄ

Hitler katsoi erillis-sotateesiä läpi sormien

Stalingradin taistelun jälkeen Saksa oli menettänyt toisen maailmansodan. Suomi, Saksan de facto liittolainen, takertui entistä voimakkaammin erillisotateesiinsä. Yllättävää kyllä, Hitler antoi tälle passiivisen suostumuksensa. Valtiotieteen maisteri Markku Jokisipilä valaisee asetelmaa syksyn 1943 tapahtumien kautta.

■ Stalingradin taistelun jälkeen Suomen poliittinen johto joutui toteamaan, ettei Saksa selviäisi voittajana edes itärintamalta. Maaliskuussa 1943 virkaansa astunut professori Edwin Linkomiehen hallitus asetti tavoitteekseen Saksan vanavedestä irtautumisen ja rauhaan pääsemisen. Berliinissä näistä tavoitteista ei tiedetty, joten kiivaana bolshevismien vastustajana ja luotettavana Saksan-ystävänä tunnetun Linkomiehen pääministeriys otettiin ilolla vastaan.¹

Stalingrad oli kuitenkin mullistanut Linkomiehenkin ulkopoliittisen maailmankuvan, ja kevään 1943 mittaan hän vakuuttui Saksan häviön väistämättömyydestä. Kun hallitus ”33:n kirjelmän” jälkikuohuissa 3. syyskuuta esitteli eduskunnalle ulkopoliittisia näkemyksiään, huomasi myös rauhanoppositio pääministerin katsovan tilannetta uusin silmin. Hänen viestinsä ytimessä olivat Suomen sodan erillisuus ja puolustusellisuus, hyvät suhteet Pohjoismaihin ja Yhdysvaltoihin sekä rauhaan pyrkiminen. Linkomies toki muisti mainita myös Saksan ja sen antaman elintarvikeavun, mutta antoi ymmärtää maiden suhteen olevan ennen kaikkea ulkopoliittisen vaihtoehdottomuuden seurausta ja merkitykseltään lähinnä välineellinen. Saksan ulkoministeriössä puheeseen oltiin kuitenkin tyytyväisiä.²

Linkomies tuulettaa ajatuksiaan

Ulkomaiset lehtimiehet olivat jo pitkään kättäneet Linkomieheltä hallituksen ulkopoliittisiin suunnitelmiin liittyvää haastattelua. Kööpenhaminalaisen *Berlingske Tiden*-den kirjeenvaihtaja Bent Sally oli elokuun lopulla oman lehtensä ja *Svenska Dagbladetin* nimissä toimittanut pääministerille tapaamispyynnön ja listan ulkomaista lehdistöä kiinnostavista kysymyksistä.³ Linkomies oli salaisessa eduskuntapuheessaan vastannut moniin näistä kysymyksistä, ja siksi hän halusi antaa sen julkisuuteen. Näin ei erityistä haastattelua enää olisi tarvittu. Ulkoministeri Henrik Ramsay ja marsalkka Mannerheimin sanansaattaja puolustusministeri Rudolf Walden kuitenkin pitivät julkistamista Saksan-suhteiden ja erityisesti Berliinissä käynnissä olevien kauppaneuvottelujen kannalta liian vaarallisena. Linkomies taipui, mutta halusi manifestoida hallituksensa rauhantahtoa muilla keinoilla. Asia Ramsayta konsultoimatta hän antoi Valtion Tiedotuslaitoksen päällikölle Kustaa Vilkunalle tehtävän järjestää Sallyn ehdotama haastattelutilaisuus muutamalle luotettavimmalle ulkomaiselle sanomalehtimiehelle.⁴

Tanskalaisen Sallyn lisäksi Vilkun seuran läpäisivät ruotsalainen Bertil Svahnström⁵ sekä yhdysvaltalainen Wilfrid Fleischer⁶. Linkomies otti journalistit vastaan virkahuoneessaan lauantai-aamupäivällä 11. syyskuuta. Toimittajat olivat oppineet tuntemaan Linkomiehen saksalaismielisen oikeiston kärkihahmona, eivätkä olleet uskoa korviaan, kun hän alleviivasi Suomen käyvän täysin omaa sotaansa, erillään suurvaltakamppailusta ja ilman minkäänlaisia liittosopimuksia. Suomi oli vapaa päättämään kohtalostaan itse. Suomalaiset olivat joutuneet Saksan kanssasotijoiksi tahtomattaan, ja heidän todelliset poliittiset sympatiansa suuntautuivat Pohjoismaihin ja demokraattisiin valtioihin. Pohjoismaisella suuntauksella kyllä oli nyt monia käytännön esteitä, mutta periaatteessa mikään pohjoismaisen yhteistyön muoto ei ollut liian pitkälle menevä. Hallitus pyrki ylläpitämään ja kehittämään suhteita myös Yhdysvaltoihin ja piti sotatilaa Iso-Britannian kanssa hyvin vali-

tettavana. Linkomies toivoi anglosaksien huomioivan maailmantilanteen monimutkaisuuden ja Suomen aseman vaikeuden. Hän myönsi, että riippuvaisuus Saksasta asetti Suomen ulkopoliitikalle rajoituksia, mutta antoi ymmärtää, ettei se estäisi rauhan solmimista, mikäli se maan vapauden ja itsenäisyyden turvaten olisi mahdollista. Ulkomaisen elintarviketuonnin katketessa Suomi pystyisi annoksia pienentämällä selviämään ominkin avuin ainakin puoli vuotta.⁷

Keskustelun tarkoituksena oli ollut tarjota lehtimiehille taustatietoa Suomen hallituksen näkökannoista, eikä sen julkaisemista ollut suunniteltu. Fleischer kuitenkin kokeili kepillä jäätä ja tiedusteli, saisiko lausunnot julkaista. Lehtimiesten ja läsnä olleen Vilkun suureksi hämmästykseksi pääministeri vastasi myöntävästi. Linkomies on muistelmissaan kuvannut toimineensa ”enemmänkin jonkinlaisen pakkomielteen kuin kylmän harkinnan johdattamana”. Keskustelun kuluessa hän oli saanut mielijohteen, että voisi nyt korjata eduskuntapuheensa julkaisematta jäämisen ja viestittää julkisesti hallituksen tarkastelevan tilannetta realistisesti ja pyrkivän rauhaan.

Vasta haastattelun jälkeen hän tuli ajatelleeksi, millaisen vastareaktion hänen avoimielisyytensä osassa kansaa ja eritoten Saksassa aiheuttaisi. Hän tajusi, että haastattelun vahingolliset vaikutukset oli minimoitava ja ehkäpä estettävä sen julkaisu kokonaan. Hän kertoi asian puhelimesta hämmästyneelle Ramsaylle, jolle koko haastattelu tuli ikävänä yllätyksensä. Ramsay oli vain vähän aiemmin korostanut Saksan Helsingin-lähettiläs Wipert von Blücherille ”33:n kirjelmän” takana olleen ryhmittymän poliittista merkityksettömyyttä, ja nyt meni pääministeri esittämään samanlaisia ajatuksia! Hän käsitti heti, että ainakin haastattelun alkuperä olisi salattava. Linkomiehen lausunnot olisivat myrkyä lokakuussa alkaville suomalais-saksalaisille kauppaneuvotteluille. Linkomies piti kiinni haastattelussa esitettyjen ajatusten julkistamisesta, ja niinpä hän ja Ramsay sopivat, että jälkihoido rajoitettaisiin lausuntojen antajan nimen salaamiseen ja niiden pohjalta kirjoitettujen juttujen tarkistamiseen.

Linkomies määräsi Vilkun tarkistamaan toimittajien kirjoittamat jutut ja pitämään huolen siitä, ettei hänen nimeään mainitaisi. Vilkuna kehotti kirjeenvaihtajia nimen sijasta käyttämään ilmaisua ”virallisten piirien puhemies”. Maatilalleen lähtöä tehnyt pääministeri ei halunnut ryhtyä tekstejä itse tarkistamaan, koska ne silloin olisivat saaneet liian autenttisen luonteen. Kun ennakkosensuurin suoritti toinen henkilö, pääministeri voisi väistää suuren osan kritiikistä syyttämällä tämän taitamattomuutta. Jutut läpäisivät Vilkun ennakkosensuurin lähes

1. Linkomiehen hallituksen muodostamisesta ja Suomen-Saksan suhteiden kriisistä ks. Markku Jokisipilä (1997) *Edwin Linkomiehen poliittinen toiminta 1943–1946*, Turun yliopiston poliittisen historian tutkimuksia 8, Turku, 24–52; Saksalaisten suhtautumisesta Linkomieheen ks. esim. lähettiläs Werner von Grundherin muistio 5.3.1943. Auswärtiges Amt (AA) / Büro des Staatssekretärs, Finnland (St.S.F.), 290/183493-5 (Kaikki artikkelissa lähteenä käytetyt saksalaiset asiakirjat ovat kopioina käytettävissä myös Kansallisarkistossa); kuunteluraportti *Berliner Börsen-Zeitungin* toimittaja Edzard Schaperin puhelusta Berliiniin 5.3.1943. Edwin Linkomiehen kokoelma, kansio P3, Kansallisarkisto (KA); Risto Peltovuori (2000) *Sankarikansa ja kavaltajat. Suomi kolmannen valtakunnan lehdissä 1940–1944*, Helsinki, 170–171.
2. Linkomiehen eduskuntapuhe kokonaisuudessaan ks. Atos Wirtanen (toim., 1967) *Salaiset keskustelut. Eduskunnan suljettujen istuntojen pöytäkirjat 1939–1944*, Lahti, 139–150. Saksalaisten reaktioista ks. esim. Wipert von Blücherin päiväkirja 8.9.1943, KA.
3. Bent Sallyn kirje Edwin Linkomiehelle 16.8.1943. Edwin Linkomiehen kokoelma, kansio K2, KA.
4. Jokisipilä (1997) 71–72; Kustaa Vilkuna (1970) *Linkomiehen robkea baastattelu*, Suomen Kuvalehti 39/1970, 44–46; Ilkka Herlin (1993) *Kivijalasta barjabirtehen. Kustaa Vilkun yhteiskunnallinen ajattelu ja toiminta*, Keuruu, 183.
5. Bertil Svanhström (1907–1972), ruotsalainen lehtimies; Ruotsin tietotoimiston Berliiniin-toimittaja 1931–34, *Svenska Dagbladetin* kirjeenvaihtaja Lontoossa ja Berliinissä 1936–40, *Stockholms Tidningenin* kirjeenvaihtaja 1940–57, Helsingissä 1943–44, *Morgon-Bladetin* ulkomaantoimittaja 1957–58.
6. Wilfrid Fleischer (1897–1981), amerikkalainen lehtimies ja radioreportteri; New York Herald Tribunen avustaja ja ABC-radioyhtiön kommentaattori 1942–46, *New York Herald Tribunen* Skandinavian-kirjeenvaihtaja 1946, CBC-radioyhtiön Skandinavian-pääkirjeenvaihtaja 1947–48 ja vuodesta 1954, Yhdysvaltojen sanomalehtiattasea Tukholmassa 1949–53.
7. Ks. esim. *Uusi Suomi* 12.9.1943. Haastattelun sisällöstä ks. myös Kustaa Vilkuna (1962) *Sanan valvontaa. Sensuuri 1939–1944*, Keuruu, 79, 124–125, 139; Edwin Linkomies (1970) *Vaikea aika. Suomen pääministerinä sotavuosina 1934–44*, Helsinki, 274–276; Bertil Svahnström (1944) *Hakkorsets tidevarv*, Stockholm, 310–312.

sellaisenaan. Seuraavana päivänä (12.9.) haastattelu ilmestyi komeasti otsikoituna kaikissa suurissa Kööpenhaminan ja Tukholman lehdissä. Kotimaassa sen julkaisivat tekstin Svahnströmiltä saanut *Hufvudstadsbladet* sekä *Uusi Suomi*, jonne haastattelun toimitti joko Vilkuna tai Uutta Suomea lähellä ollut Linkomies itse. Muihin suomalaisiin lehtiin haastattelu tuli päivää myöhemmin.⁸

Saksa reagoi välittömästi

Kauan ei tapahtunutta pystytty saksalaisilta salaamaan. Saksan ulkoministeriön Auswärtiges Amtin (AA) lehdistöosasto pani haastattelun merkille välittömästi, ja Saksan Tukholman-lähetystön lehdistöattashea Paul Grassman tiesi myös haastattelun todellisen henkilöllisyyden. Fleischer ja Svahnström, jotka Linkomiehen tavattuaan olivat matkustaneet Tukholmaan, eivät ilmeisesti olleet malttaneet pitää asiaa omana tietonaan. Grassman puolestaan informoi asiasta tšekiläistä kollegaansa Hans Metzgeriä, joka otti yhteyttä sekä Vilkunaan että Sallyyn saadaksesen asiasta tarkempia tietoja. Vilkuna totesi pääministerin lausuneen vain ”joitakin kohteliaisuuksia” Ruotsin ja USA:n suuntaan ja kiisti lehtikirjoitusten paikkansapitävyyden. Sally sen sijaan korosti, että hänen kirjoituksensa vastasi Linkomiehen puheita 90-prosenttisesti.⁹

Myös kotimaassa reagoitiin vahvasti. Sosiaalidemokraattiset ja ruotsinkieliset lehdet kiittelivät haastattelun ulkopoliittista realismia, mutta oikeistolehtien enemmistö kritisoi sitä ankarasti. Pelko haastattelun vaikutuksista Saksan-suhteisiin osoittautui oikeaksi, sillä jo maanantaina 13.9. Blücher protestoi asiaa Ramsaylle. Ulkoministerin myönnettyä haastattelun antajan olevan pääministeri itse lähettiläs kovensi sävyään ja vaati haastattelun välitöntä virallista dementoimista. Ramsay katsoi parhaaksi myötäillä, totesi tapahtuneen käsittämättömäksi ja lupasi ottaa pikaisesti yhteyttä Linkomieheen.¹⁰

Auswärtiges Amtissa haastattelu laukaisi välittömästi joukon toimenpiteitä. Metzger sai valtiosihteerin Gustav von Steengrachtin-

ta käskyn saapua viipymättä Berliiniin raportoimaan tapahtuneesta ja Suomen Saksan-lähettiläs Kivimäki kutsuttiin ensin AA:n pohjoismaisen osaston päällikön Werner von Grundherrin ja sitten Steengrachtin puheille. Kivimäki joutui tilanteeseen ”housut kintuissa”, sillä hän ei ollut kuullutkaan koko haastattelusta. Vasta tiedusteltuaan asiaa Helsingistä hän saattoi ilmoittaa Grundherrille, ettei haastattelua tullut pitää ”autorisoituna deklaraationa”. Lehtimiehet olivat lisänneet juttuihinsa muista lähteistä saamia tietoja, spekulatioita ja suoranaisia virheitä.¹¹

Järeimmästä toimenpiteestä vastasi ulkoministeri Joachim von Ribbentrop. Saksan kauppavaltuuskunnan johtajan lähettiläs Karl Schnurren suosituksesta hän peruutti jo kertaalleen hyväksytyt päätökset 20 000 lisäviljatonnin toimittamisesta Suomeen. Blücherille hän korosti, ettei suomalaisilla pitänyt olla itärintaman ja Välimeren sotilaallisen tilanteen vuoksi mitään syytä huoleen, ja kehotti lähettilästä sanomaan näille, että he saattoivat taata olemassaolonsa itsenäisenä valtiona vain Saksan rinnalla. Englantilaiset tai amerikkalaiset eivät nostaisi sormeakaan suojellakseen Suomea Neuvostoliitolta. Lähettilään tuli nyt kovanasaisesti tuomita julkinen rauhankeskustelu ja alleviivata sen Saksassa tekemää erittäin huonoa vaikutusta.¹²

Blücher kävi vaatimassa Ramsaylta haastattelun dementoimista päivittäin. Lähettiläs kritisoi haastattelun virheellisiä tilastotietoja, Saksaa ja aseveljeyttä vähättelevää sävyä, rauhanasian julkista käsittelyä ja väitteitä Suomen liittoutumattomuudesta. Vaikkei juridista liittosopimusta ollutkaan, oli Suomi aseveljeyden kautta Saksan kanssa moraalisisessa liitossa. Suomen hallituksen olisi pikaisesti joko irtisanouduttava koko haastattelusta tai julkaistava Linkomiehen eduskuntapuhe, jossa suhteita Saksaan oli käsitelty oikeassa valossa. Ramsay vastasi Linkomiehen kiistävän sanoneensa paljokaan siitä, mitä lehdissä oli kirjoitettu. Pääministeri katsoi oikaisun kuitenkin vain tekevän asian entistä sekavammaksi. Blücher tiedotti AA:lle, että vaikka pääkaupungin lehdistön enemmistö oli hyväksynyt haas-

tattelun, se oli herättänyt kansassa ja armeijassa myös paljon arvostelua.¹³

Paine haastattelun oikaisemiseksi kasvoi päivä päivältä. Myös Suomen politiikkaan yleensä ymmärtäväisesti suhtautuneet kenraaliversti Eduard Dietl (Pohjois-Suomen saksalaisten joukkojen komentaja) ja kenraali Waldemar Erfurth (saksalaisen yhteysesikunnan päällikkö Suomen päämajassa) hämmästelivät Linkomiehen avomielistä purkausta. 15.9. Linkomies ja Ramsay selvittivät tapahtunutta eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle, jossa pääministeri joutui saksalaismielisten edustajien hyökkäyksen kohteeksi. Ratkaisevaksi muodostui hallituksen iltakoulu samana päivänä, jossa Linkomiestä kritisoivat erityisesti valtiovarainministeri Tyko Reinikka, oikeusministeri Oskari Lehtonen ja maatalousministeri N. A. Osara. Suomen ja Saksan välisten kauppaneuvottelujen Suomen-valtuuskunnan johtajana toiminut Osara pelkäsi haastattelun romuttavan toiveet neuvottelujen onnistumisesta. Iltakoulun jälkeen Linkomies ja Ramsay päättivät, että oikaisu oli annettava.¹⁴

Iltakoulun jälkeen kello 22.30. ministerit siirtyivät Linkomiehen virka-asuntoon, jonne oli kutsuttu myös haastattelua juhlimassa ollut Vilkuna. VTL:n päällikkö tarjoutui syntipukiksi, mutta Linkomies ei pitänyt tätä tarpeellisena. Linkomies kirjoitti korjaavan tiedonannon, jossa myönnettiin haastattelun henkilön olevan Suomen pääministeri. Samalla kuitenkin todettiin, että lehtikirjoitusten sävy ja sanamuodot eivät täysin vastanneet käytyä keskustelua. Toimittajat olivat myös lisänneet kirjoituksiinsa elintarviketilannetta ja ulkomaankauppaa koskevia väitteitä, joita pääministeri ei ollut esittänyt. Huomionarvoisinta kuitenkin oli, ettei oikaisussakaan kiistetty haastattelun keskeisintä sisältöä, pääministerin lausuntoja Suomen vapaudesta itse päättää politiikastaan. Ramsayn ja Vilkunan tarkastettua tiedonannon se puoliltaoin toimitettiin STT:lle. Vilkunan kuvauksen mukaan helpottunut Linkomies kaatoi seurueelle paukut ja totesi: ”Eiköhän jatketa VTL:n päällikön ilonpi-toa!”¹⁵

Seuraavana päivänä Blücher sähköitti oikaisun kommentein varustettuna Berliiniin.

Ramsaylle hän totesi olevansa iloinen, että ongelmat näin saatiin selvitettyä. Berliiniin Blücher ilmoitti pitävänsä oikaisua riittävä-
nä, vaikka asiasta kaiken kaikkiaan jäi ikävä jälkimaku. Lähes koko pääkaupungin lehdistö oli hyväksynyt haastattelussa esitetyt näkemykset, pari lehteä jopa vetänyt suorat yhtäläisyysmerkit pääministerin puheiden ja erillisrauhan tavoittelun väliin. Linkomies horjui sympatioissaan Saksan ja länsivaltojen välillä. Ramsayn lähettiläs sitä vastoi katsoi ymmärtävän Saksan kannanottoja ja vaikuttaneen suuresti oikaisun syntyyn.¹⁶ Sekä Linkomies että Ramsay katsoivat, että Suomen ja Saksan suhteiden kriisi oli oikaisun myötä poistunut päiväjärjestyksestä ja ettei tapahtunut ollut haitannut maiden välisiä kauppasuhteita. Ramsayn mielestä se, että asiasta saksalaisten kans-

8. Linkomies (1970) 275–277; Vilkuna (1970) 45; Svahnström (1944) 312–313; Blücherin sähke nr. 1745 AA:lle 23.8.1943. AA/Deutsche Gesandtschaft Helsinki (D.G.H.), 6438/H065864.

9. Lähettiläs Paul Schmidin sähke nr. 1085 Helsingin-lähetystölle 12.9.1943. AA/D.G.H. 6438/H065032; Blücherin sähke nr. 1889 AA:lle 13.9.1943. AA/St.S.F. 642/253886-7; Hans Metzger (1986) *Politiittiset aseveljet. Kolmannen valtakunnan edustajana jatkosodan Suomessa 1941–1944*. Keuruu, 183–185.

10. Jokisipilä (1997) 75 ja siinä mainitut lähteet; Blücherin sähke nr. 1888 AA:lle 13.9.1943. AA/St.S.F. 642/253885.

11. Metzger (1986) 186–187; Grundherrin sähke nr. 1090 Helsingin-lähetystölle 14.9.1943. AA/D.G.H. 6438/H065041; T.M. Kivimäki Henrik Ramsaylle 15.9.1943. Henrik Ramsayn kokoelma, kansio 5, KA; Ulkomministeriön sähke Berliinin-lähetystölle 13.9.1943. Lähteneet sanomat / Berliinin-lähetystö. Ulkomministeriön arkisto (UMA).

12. Lähettiläs Karl Schnurren muistio nro 36 Ribbentropille 13.9.1943. AA/St.S.F. 642/253892-6; Ribbentropin sähke nro 1091 Helsingin-lähetystölle 14.9.1943. AA/D.G.H. 6438/H065042 ja AA/St.S.F. 642/253897.

13. Blücherin sähköet nro 1895 14.9. ja 1909 15.9.1943 AA:lle AA/St.S.F. 642/253899-900 ja 642/253903-4.

14. Sotilasasiainmies Horst Kitschmannin sähke kenraali Eduard Dietlille 14.9.1943. AA/D.G.H. 6438/H065037; Kenraali Waldemar Erfurthin päiväkirja 14.–16.9.1943, KA; Linkomies (1970) 279; Eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirja 15.9.1943. Eduskunnan kirjasto; Väinö Voionmaa (1971) *Kuriiripostia 1941–1946*, Helsinki, 260–261.

15. Vilkuna (1970) 46; Linkomies (1970) 279; Hannu Soikkanen (1977) ’Sota-ajan valtioneuvosto’ teoksessa *Valtioneuvoston historia 1917–1966 II*, Helsinki, 168–169; Jokisipilä (1997) 76.

16. Blücherin sähköet nro 1913 ja 1915 AA:lle 16.9.1943. AA/St.S.F. 642/253905-6; Blücherin päiväkirja 16.9.1943, KA.

sa päästiin näinkin vähällä ei suinkaan ollut pelkästään miellyttävää. Hän katsoi tapahtuneen osoittavan Saksan tuntevan itsensä heikoksi ja haluavan välttää kaikkia vaikeuksia pienemmän aseveljensä kanssa.¹⁷

Sally, Fleischer ja Svahnström närkästyivät kuvaustensa jälkikäteisestä oikomisesta suuresti. Fleischer totesi *Uuden Suomen* Tukholman-kirjeenvaihtaja Antero Vartialle ”sanomalehtimieskunniaansa loukatun” ja lupasi ilmaista paheksuntansa julkisesti. Svahnström katsoi Linkomiehen pelästyneen kotimaista ja saksalaista reaktiota niin paljon, että nyt ”oman nahkansa pelastaakseen” syytti toimittajia lausuntojensa vääristelystä. Kaikki kolme toimittivat julkisuuteen oman vastineensa, joissa korostivat kuvausten vastanneen täysin käytyä keskustelua. Berliinin-lähettiläs T. M. Kivimäki sai ohjeet vastineissa esitettyjen väitteiden kumoamiseksi, ja asia pilkahteli esiin aina silloin tällöin koko lokakuun ajan. Kotimaassa jatkokeskustelulta leikkasi siivet sensuurin 17.9. antama kielto haastattelun kommentoimisesta lehdissä.¹⁸

Jold seireeninä Mikkelissä

Suomen hallituksen ulkopoliittiset vaikeudet jatkuivat oikaisusta huolimatta. Saksalaisilta tiedusteltiin pyydetyn 20 000 lisäviljatonnin saantimahdollisuuksia, mutta AA:n kauppapoliittinen osasto ilmoitti asiassa olevan ”vielä muutamia kysymyksiä selvennettävänä”. Syyt paljastuvat Steengrachtin kirjeestä ravinto- ja maatalousministeriön alivaltiosihteeri Herbert Backelle, joka mm. varastotilan puutteen vuoksi oli kannattanut Suomen toiveiden täyttämistä. Steengrachtin mukaan Hitler ja Ribbentrop olivat päättäneet evätä lisäviljan Linkomiehen haastattelun vuoksi. Raskauttavin tekijä olivat puheet Suomen kyvystä selviytyä ainakin puolen vuoden ajan ilman ulkopuolista, siis Saksan, elintarvikeapua. Heinäkuussa tehdyn kauppasopimuksen nojalla oli Suomelle jo toimitettu 60 000 tonnia viljaa. Mikäli nyt vielä annettaisiin lisää, alkaisi Suomen hallitus tuntea itsensä yhä riippumattomammaksi Saksasta ja tulisi vastaavasti alttiimmaksi liittoutuneiden vaikutusyrityksille.¹⁹

Alkoi jo näyttää siltä, että haastattelu vaarantaisi koko kauppaneuvottelut. Saksan kauppavaltuuskunnan johtaja Schnurre valitteli Kivimäelle, ettei enää ollut varma, pystyisikö vakuuttamaan esimiehensä Suomen vilpittömyydestä. Tähän asti Suomen auttaminen oli ollut helppoa, koska siihen oli ollut Hitlerin nimenomainen käsky, mutta nyt päämaja arvioi suhtautumistaan Suomeen uudelleen. Schnurre matkusti 14.10. Tukholmaan, jossa hänen tuli odottaa, kunnes mahdollinen matkakäsky Suomeen tulisi. Kuuden päivän odottelun jälkeen Auswärtiges Amt ilmoitti, että 21.10. alkaviksi suunnitellut kauppaneuvottelut ”siirtyvät tuonemmaksi”, ja Schnurre palasi Berliiniin.²⁰

Yllätyksekseen suomalaiset kuitenkin pian huomasivat, ettei AA:n uhkailu- ja kiristyspolitiikalla sittenkään ollut Hitlerin tukea. Führerin tärkeimmän neuvonantajan kenraali Alfred Jodlin vieraillessa Suomessa 14.10. kävi ilmi, että Saksan sotilasjohto oli Suomen-politiikassaan huomattavasti Ribbentropia lempeämpi ja suvaitsevaisempi. Jodl totesi äimistyneille Mannerheimille ja yleisesikuntapäällikkö Erik Heinrichsille, että Saksan sotilasjohto ymmärsi Suomen rauhanhalun, olihan jokaisen kansan ensimmäisenä velvollisuutena olemassaolonsa varjeleminen. Saksalla ei olisi mitään sitä vastaan, mikäli Suomi voisi Englannin ja USA:n avulla päästä turvalliseen rauhaan. Päinvastoin se olisi vain tyytyväinen, jos Suomi säästyisi enemmiltä uhrauksilta ja Lapin-divisioonat voitaisiin irrottaa muualla käytettäväksi. Suomen erillisrauhan onnistumisen edellytyksenä olisi kuitenkin Saksan voitto Neuvostoliitosta, koska muuten Suomea odottaisi bolshevisoiminen Baltian mallin mukaisesti. Suomelle vähiten vaarallinen vaihtoehto tällä hetkellä oli jatkaa sotaa Saksan rinnalla. Saksa ei vetäytyisi Leningradin luota siitä Suomen kanssa etukäteen neuvottelematta. Suomalaiset saattoivat luottaa myös Saksan Lapissa olevien joukkojen pysyvän paikoillaan ”niin kauan kuin Suomen taistelu kaippaa niiden täällä oloa”. Kaiken kukkuraksi Jodl lupasi Suomen armeijalle lisää asetointituksia.²¹

Täysin ilman Hitlerin näpätystä koko

syksyn jatkuneesta erillisrauhakeskustelusta ei kuitenkaan päästy. Samaan aikaan kun Hitler Jodlin persoonassa antoi aseveljeyden auringon paistaa Mikkelissä, kirjoitti hän Rytille Suomen politiikkaa terävästi arvostelevan kirjeen. Hitler leimasi Suomen erillissotateesin kestäättömäksi. Suomen hallituksen hampaattomuus rauhanoppositiota kohtaan ja lehdistön Saksalle epäystävällinen kirjoittelu välittivät ulkomaille kuvaa heikosta ja sotaan väsyneestä Suomesta. Saksa ei tulisi sallimaan sitä, että joku sen liittolaisista (joihin Hitler siis näin laski Suomenkin) vaarantaisi yhteisen rintaman. Suomi oli vahvassa kohtalonyhteydessä Saksaan, jota se sai kiittää itsenäisyytensä säilymisestä. Pohjoismaisen yhteyden nimiin vannominen oli typerää, sillä nämä maat eivät Suomea pystyisi auttamaan. Kirjeen yhteys Linkomiehen haastatteluun oli selvä.²²

Hitler jatkoi Suomen poliittisen johdon arvostelua vielä Kivimäen vieraillessa hänen päämajassaan 26.10. Ribbentropin läsnäollessa hän korosti, että aluelaajennuksia enemmän nyt taisteltiin ”rodullisesta ja biologisesta ylivallassa Euroopassa”, ja maalaili kauhukuvia ”slaavilaisesta assimilaatiosta” ja pienten kansojen siirtämisestä Siperiaan. Vaara poistuisi vain Venäjän tuhoamisen myötä, ja siksi oli käsittämätöntä, että jotkut maat nyt halusivat irrottautua sodasta. Suomen kansaa ja sotilaita Hitler ei tahtonut epäillä, mutta maan johto oli ollut heikko. Se oli sallinut rauhankeskustelun jatkua ja esiintynyt itsekin epäilyttävästi. ”Jos USA:n hallituksen jäsen puhuisi julkisesti erikoisrauhan tekemisestä Saksan kanssa, panisi Roosevelt hänet heti kiinni”, Hitler alleviivasi. Edes puolueettomissa maissa ei oltu niin hölläkätisiä kuin Suomessa. Jos Suomi voisi vapaasti solmia rauhan, saisi myös Saksa tehdä niin. Miltä Suomesta tuntuisi, jos Saksa nyt puolellaan taistelevista pienistä valtioista välittämättä neuvottelisi itselleen rauhan suursodassa? Saksa oli estänyt Venäjää nielaisemasta Suomea, ja siksi sillä oli oikeus vaatia lojaaliutta. Kritiikkinsä vastapainoksi Hitler heitti toiseen vaakakuppiin lupauksen olla vetäytymättä Leningradin rintamalta.²³

Mannerheim ja Kivimäki tulevat Hitleriä vastaan

Mannerheimille Jodlin Mikkelissä osoittama asenne oli suuri helpotus. Erfurthin mukaan Heinrichs oli kertonut marsalkan ”kyyneleet silmissä” todenneen, että myös Waldenin olisi siitä kuultava. Heinrichs itse totesi myöhemmin Mannerheim-elämäkerrassaan, että marsalkan saksalaisten aikeita koskevat pelot vaimenivat Jodlin vierailun jälkeen.²⁴ Keväällä Mannerheim oli vaatinut hallitusta sinnikkäästi torjumaan Ribbentropin yksityisyritteliäisyydeksi tulkitsemansa liittosopimusvaatimukset. Vaikka tälläkin kertaa tyytymättömyys Suomea kohtaan oli kanavoitunut ennen kaikkea Saksan ulkoministeriöön, Hitlerin kirje oli muuttanut tilanteen.

17. Ramsay T.M. Kivimäelle 18.9.1943. Ramsayn kokoelema, kansio 5, KA; Ramsayn katsaus hallituksen iltakoulussa 22.9.1943. Kansio Fb 110:5, UMA.

18. Puhelinkuunteluraportti Sally-Fleischer ja Varti-US 16.9.1943. Edwin Linkomiehen kokoelema, kansio P3, KA; Svahnström 1944, 313; Ulkoministeriön sähköiset Berliinin-lähetystölle 9. ja 11.10.1943. Lähteneet sanomat / Berliinin-lähetystö, UMA; Lähettiläs Karl Schnurren sähkö nro 2904 Ribbentropille 15.10.1943. AA/St.S.F. 642/253976; Alpo Rusi (1982) *Lehdistönsuuri jatkosodassa*, Kokemäki, 285.

19. Berliinin-lähetystön sähkö ulkoministeriölle 16.9.1943. Saapuneet sanomat / Berliinin-lähetystö, UMA; Backe Steengrachtille 2.9.1943 ja Steengracht Backelle 25.9.1943. AA/St.S.F. 642/253863-5.

20. Berliinin-lähetystön sähkö ulkoministeriölle 14.10.1943. Saapuneet sanomat / Berliinin-lähetystö, UMA; Lähetystöneuvos E. Lundströmin puhelinsanoma Berliinistä 20.10.1943. Saapuneet sanomat / Berliinin-lähetystö, UMA.

21. Kenraali Erik Heinrichsin muistiinpano 14.10.1943. Grensholm-kokoelema / Gustaf Mannerheim, mikrokortti VAY 5615, KA; Erik Heinrichs (1959) *Mannerheim Suomen kohtalossa II. Suomen marsalkka*, Keuruu, 331–333.

22. Hitlerin kirje Rytille 14.10.1943 kokonaisuudessaan ks. Grensholm-kokoelema / Gustaf Mannerheim, mikrokortti VAY 5618, KA. Erfurthin päiväkirja 15.10. ja 23.10.1943, KA; Stig Jägerskiöld (1981) *Suomen marsalkka. Gustaf Mannerheim 1941–1944*, Keuruu, 426–428.

23. Berliinin-lähetystön sähkö ulkoministeriölle 28.10.1943. Saapuneet sanomat / Berliinin-lähetystö, UMA; Kivimäen raportti Berliinistä 30.10.1943. Suomen Berliinin-lähetystön raportit 1943–1944, UMA; T.M. Kivimäki (1965) *Suomalaisen poliittikon muistelmat*, Porvoo, 260–263; Helmut Heiber (toim., 1962) *Hitlers Lagebesprechungen*, Stuttgart, 400–401.

24. Erfurthin päiväkirja 14.10.1943, KA; Heinrichs (1959) 336.

Mannerheim katsoi nyt tarpeelliseksi noudattaa vastavuoroista joustavuutta ja lepytellä Saksaa vaientamalla sille vahingollinen julkinen keskustelu, jota sekä Jodl että Hitler olivat paheksuneet. Hän järjesti 21.10. poliittisen johdon ”kurinpitopalaverin”, johon hän Waldenin lisäksi oli kutsunut julkisilla esiintymisillään Saksaa ärsyttäneistä poliitikoista nimekkäimmät, Linkomiehen ja Tannerin (Tanner oli esittänyt oman versionsa temasta ”Suomella on vapaat kädet” puhuessaan Helsingin työväentalolla 24.9. 1943), sekä eduskunnan puhemies Väinö Hakkilan. Viimeksi mainitun Mannerheim mitä ilmeisemmin toivoi sosialistien oikean laidan edustajana ryhtyvän eduskunnan suukapulaksi. Marsalkka korosti ulkopoliittisen varovaisuuden tärkeyttä ja tuomitsi väärään aikaan esitetyt erillisrauhavaatimukset. Rauhansasian jatkuva esillä pitäminen huononsi suhteita Saksaan, joka oli Suomen ainoa tuki. Sotilaspoliittisen kehityksen ollessa hämärän peitossa maan poliittisen johdon velvollisuutena oli ensi kädessä huolehtia puolustusvalmiuden ylläpitämisestä. Oli oltava kylmäverinen, odotettava ja ”pidettävä turpa kiinni”.²⁵

Myös Kivimäki otti Hitlerin moitesaarnan vakavasti ja kantoi kortensa kekoon tämän lepyttelemiseksi. Hän oli jo aiemmin varoitellut hallitusta siitä, että Hitlerin suuttuttaminen saattaisi hetkessä muuttaa Saksan ystävällisen suhtautumisen Suomeen. Siksi oli vältettävä arvostelemasta sellaisia asioita, joiden tiedettiin olevan diktaattorille arkoja. Tässä Kivimäki lienee tarkoittanut ennen muuta niitä lukuisia protesteja, joita Suomen lehdissä syksyllä 1943 julkaistiin Tanskan juutalaisten kohtelun johdosta. Saavuttuaan Helsinkiin marraskuun alussa hän luennoi sekä eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle että lehdistön edustajille ulkopoliittisen pidättyväisyyden merkityksestä. Saksa oli yhtä vahva kuin aiemminkin, ja ulkopolitiikan hoito lehtien palstoilla tulisi varmuudella johtamaan rangaistustoimenpiteisiin. Elintarvikkeiden saannissa ilmenneet vaikeudet osoittivat, että Saksankin kärsivällisyydellä oli rajansa.²⁶

Loppusyksyllä diplomatian sotilaallinen komponentti tuli yhä tärkeämmäksi. Man-

nerheim ohitti hallituksen ja määräsi omat emissaarinsa töihin pönkittääkseen kuvaa Suomen aseveliuskollisuudesta. Heinrichs, Talvela ja useat muut korkeat upseerit käyttivät hyväkseen kaikki tarjoutuneet tilaisuudet korostaakseen saksalaisille Suomen lojaaliutta. Painavimman puheenvuoron käytti Walden vakuuttaessaan 22.10. Dietlille ”uskollisinta aseveljeyttä”. Puheet erillisrauhasta eivät pitäneet paikkaansa, olihan ”hellitämätön taistelu Venäjää vastaan Suomen pitkäaikainen päämäärä”. Saksalaisetkin tiesivät Waldenin esittävän vain Mannerheimin hyväksymiä, yleensä vieläpä hänestä lähtöisinkin olleita mielipiteitä, ja siksi näille toteamuksille pantiin suuri paino niin AA:ssa kuin OKW:ssakin.²⁷

Hitler jyrää Ribbentropin

Hitlerin Rytillä ja Kivimäelle ilmaisema närkästyys oli kuitenkin ensi kädessä tarkoitushakuista poliittista peliä, jopa bluffia. Berliinin diplomaattipiireissä kauhutarinoita Hitlerin mielipuolisesta karjumisesta kuulut Kivimäki hämmästelikin tämän poikkeuksellisen rauhallista ja hillittyä esiintymistä, ja erityisesti sitä, että Hitler oli suostunut kuuntelemaan keskeytyksettä peräti puolen tunnin esitelmän demokratian vaatimuksista. Eri saksalaislähteistä saamiensa tietojen nojalla Kivimäki pitikin vierailuaan onnistuneena. Tulkinta oli oikea, sillä hänen lausuntonsa yhdessä Rytin kirjeen, jota Hitler oli Dietlille luonnehtinut ”höyhenenpehmeäksi” (*flaumenweichen*)²⁸, kanssa riittivät käynnistämään kauppaneuvottelut. Neuvottelut päättyivät 18.11. siihen, että Suomi sai pyytämänsä määrät niin viljaa kuin muitakin elintarvikkeita. Näin Hitler oli kävellyt kylmästi kiristystoimien kannalla olleen ulkoministerinsä yli.²⁹

Tosiasiaa Hitler, toisin kuin Ribbentrop, ymmärsi suomalaisten huolen omasta asemastaan. Diktaattori piti Suomen erillisrauhakeskustelun voimistumisen ensisijaisena syynä Saksan Pohjoisen armeijaryhmän vaikeuksia Leningradin luona. Hän tajusi, että armeijaryhmän vetäytyminen Narvajoki-Peipsijärvi-linjalle saattaisi jopa laukaista Suomen sodasta irtautumisen ja eristää 20. Vuoristoarmeijan Euroopan pohjoiskolk-

kaan. Tukea käsityksilleen Hitleriltä ei puuttunut, sillä syyskuussa niin Dietl, Erfurth, Blücher ja OKW:n operatiivinen osastokin varoittivat vetäytymisen mahdollisesti hyvinkin radikaaleista seurauksista Suomessa. Toisaalta Hitler ei uskonut Neuvostoliiton olevan valmis tekemään rauhaa sellaisilla ehdoilla, jotka suomalaiset hyväksyisivät. Tämä oli pääteltävissä niistä tuloksista, joita loka-marraskuun Moskovan konferenssista oli tullut julkisuuteen. Vain hyvin ponnetonta vastarintaa amerikkalaisten taholta kohdaten varaulkoministeri Maksim Litvinov oli niputtanut Suomen yhteksi Saksan satelliittivaltiosta, joilta tultaisiin vaatimaan ehdotonta antautumista.³⁰ Liittosopimusta Saksan kanssa Suomi ei halunnut, mutta toisaalta sillä ei ollut muuta vaihtoehtoa kuin jatkaa sotaa. Näissä oloissa rauhankeskustelun sormien läpi katsominen oli huomattavasti riskittömämpää kuin ulkopoliittiset kiristystoimet, jotka turhaan jännittäisivät jousen liian kireälle ja saattaisivat synnyttää itärintaman tilanteen vuoksi jo muutenkin varpaillaan olevassa Suomessa ennalta-arvaamattomia vastareaktioita.

Hitlerin päämajassa Suomen-politiikasta ei milloinkaan tullut samanlaista arvovaltakysymystä kuin Saksan ulkoministeriössä. Osasyynsä tässä lienee jo näiden kahden toimijan arkitodellisuuden erilaisuudessa; Wolfsschantzessa ratkottavana olleessa itärintaman mammuttimaisessa ongelmavyyhdessä Suomi oli vain pieni sivujuonne, kun taas Ribbentropin virastolta uhkasivat sodan synnyttämässä diplomaattisessa eristyksessä loppua työt. Todellisesta vallasta pitkälti jo syrjäytyneellä ja turhamaisella Ribbentropilla oli aikaa yrittää kiillottaa laskevaa tähteään pohjoisen aseveljen kustannuksella. Hitlerille Suomi oli ennen kaikkea vain osa itärintaman sotilaallista kokonaisuutena. Lisäksi hänellä oli täysi syy olla kanssasotijaansa tyytyväinen, seisoihan se toisin kuin Saksan liittolaisista useimmat omilla jaloillaan ilman aktiivista sotilaallista tekohengitystä ja vieläpä täysin omasta tahdostaan. Liittoutuneiden universaali vaatimus ehdottomasta antautumisesta oli paras tae Suomen asevelilojaaliudesta. Maiden suhteiden ajaminen kriisiin diplomaattisel-

la painostuksella tai liittosopimusvaatimuksella olisi näin suotuisien olosuhteiden valitessa ollut Saksan kannalta järjetöntä. Hitler oli ajattelussaan lähellä suosikkikenraaliaan Dietliä, joka lokakuussa vakuutteli Norjan valtakunnankomissaari Josef Terbovenille suomalaisten syvää venäläisvastaisuutta ja nykyisen hallituksen taistelutahtoa.³¹

Suomen horjuvan uskon palauttamiseksi Hitler oli jo syyskuun lopulla, ulkopoliittisen kriisin ollessa pahimmillaan, päättänyt, että Leningradin luota vetäydyttäisiin vain äärimmäisen pakon edessä. Päätös toimitettiin kenraali Paavo Talvelan kautta välittömästi myös Suomen päämajan tietoon. Suomen irtautumisen varalta annettu käsky numero 50 puolestaan osoitti, ettei Hitlerillä ollut aikomustakaan seurata Suomesa Italian mallia. Maan miehittämisen sijaan 20. Vuoristoarmeija sai käskyn käynnistää valmistelut pohjoiseen vetäytymiseksi ja Petsamon nikkeli-kaivosten suojaamiseksi.³²

25. Tannerin muistiinpanot 21.10.1943. Väinö Tannerin kokoelma, kansio 42, KA; Väinö Tanner (1952) *Suomen tie rauhaan 1943–1944*, Helsinki, 128–130; Heinrichs (1959) 333–335; Jägerskiöld (1981) 429.

26. Kivimäen ”Hajattietoja XXXI” Berliinistä 7.10.1943. Saapuneet sanomat / Berliinin-lähetystö, UMA; T.M. Kivimäen muistikuva marraskuulta 1943. ”Kronologinen yhteenveto Suomen ja Saksan välisten suhteiden kehityksestä 1.6.1940–11.9.1944”. T.M. Kivimäen kokoelma, kansio 2, KA.

27. Erfurthin päiväkirja 19, 23. ja 24.9. sekä 23.10.1943, KA; Blücherin päiväkirja 22.–23.10.1943, KA; Paavo Talvela (1977) *Sotilaan elämä II*, Jyväskylä, 296–297; Earl F. Ziemke (1960) *The German Northern Theater of Operations 1940–1945*, Washington D.C., 251.

28. Kivimäen muistelmateoksessa Hitlerin suuhun keskustelutilanteessa pantua määritelmää ”höyhenenkevyt epistola”, jota myöhemmin on viljalti siteerattu myös tutkimuksessa, ei löydy hänen raporteistaan tai sähköistään ulkoministeriölle. Onkin luultavaa, että hän on sen muistelmiinsa lisännyt tutustuttuaan Erfurthin päiväkirjamuistiinpanoihin. Käännös joka tapauksessa on epätarkka ja harhaanjohtava.

29. Lähettiläs Karl Schnurren muistio 27.10.1943. AA/St.S.F. 642/253996; Berliinin-lähetystön sähkö ulkoministeriölle 18.11.1943. Saapuneet sanomat / Berliinin-lähetystö, UMA; Ilkka Seppinen (1983) *Suomen ulkomaankaupan ehdot 1939–1944*, Tammsaari, 193–194.

30. Suomeen liittyvien kysymysten käsittelystä Moskovan konferenssissa ks. esim. Tuomo Polvinen (1979) *Barbatossasta Teberaniin. Suomi kansainvälisessä politiikassa I: 1941–1943*, Juva, 281–283.

31. Jägerskiöld (1981) 422.

32. Hitlerin ohje 17.9.1943. (1962) *Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht (KTB/OKW) 1943 II*,

AA:lle Hitlerin linjaukset tulivat yllätyksenä. Siviili- ja sotilastahojen Suomen-politiikan vastakohtaisuus valkeni Ribbentropille vasta marraskuussa, kun Helsingissä neuvottelemassa ollut Schnurre hänelle asiasta sähkötti. Schnurre kertoi saaneensa tietää, että OKW oli ensin Jodlin Suomen-visiitin jälkeen toimittanut Suomen armeijalle 30 rynnäkkötykkiä ja nyt luvannut vielä liki 100 raskasta tykkiä lisää. Tässä tilanteessa AA:n yritykset pitää Suomi ruodussa taloudellisella painostuksella olivat taistelua tuulimyllyjä vastaan, ja Schnurre ehdottikin, että ministeriö luopuisi vilja- ja raaka-ainetoimituksia koskevasta negatiivisesta asenteestaan. Ribbentrop määräsi AA:n talouspoliittisen osaston Pohjoismaiden jaoksen päällikön Emil Wiehlin selvittämään, miksi OKW tietoisesti vei AA:n politiikalta pohjan avokätisyydellään. OKW vastasi noudattaneensa pidättyväistä linjaa aina Jodlin Suomen-vierailuun asti. Tämän jälkeen siitä oli Hitlerin määräyksestä luovuttu.³³

Hitlerin päämaja jyräsi Suomelle antamilaan lupauksilla AA:n painostuslinjan totaalisesti: Leningradin luota ei vetäydytä, liitosopimusta ei vaadita, ase- ja elintarviketoimituksia ei supisteta. Ribbentrop yritti vielä marraskuussa painostaa Suomea liitosopimukseen, mutta ajatus oli kuolleena syntynyt. Suomen hallitus vastasi aloitteen jo tutuksi käyneellä viivytelyllä ja kiertelyllä, eikä Ribbentropilla lopulta ollut muuta vaihtoehtoa kuin antaa asian olla. Hitler oli sallivuudellaan vetänyt maton ulkoministerinsä jalkojen alta. AA jatkoi Suomen erillisrauhakeskustelun kovasanaista arvostelua, mutta mitään todellista selkänöjää sillä ei uhkauksilleen ollut. Kivimäen, Ramsayn ja hallituksen sinänsä ikävä rooli Ribbentropin raivon ukkosenjohdattimena oli lopulta melko harmiton.

Toisin kuin monissa muissa maissa Saksan ulkoministeriön ei Suomessa armeijaa lukuun ottamatta tarvinnut kilpailla vaikutusvallasta muiden Kolmannen valtakunnan toimijoiden kanssa. SS, natsipuolue, Gestapo tai turvallisuuspalvelu eivät missään vaiheessa saavuttaneet täällä kunnon jalansijaa. AA:n aseman perusongelma, sen ja natsijohdon välillä vallinnut krooninen luotta-

muspula, näkyi silti myös täällä. Hitler ja muut johtavat natsit eivät uskoneet konservatiivisten karriääridiplomaattien täydestä sydäimestään kannattavan kansallissosialismia. Sotatila ja Ribbentropin Hitlerin luona nauttiman arvonannon romahtaminen olivat vieneet AA:n pysyvästi poliittisen vaikutusvallan sivuraiteille. Muu natsijohto piti ”sampanjakauppiasta” hienostelijana, opportunistina ja ulkopuolisena. ”Nimensä hän on saanut ostamalla, rahansa naimakaupalla ja virkansa keinottelemalla”, totesi Ribbentropista propagandaministeri Joseph Goebbels. Marsalkka Hermann Göring puolestaan kuvaili Ribbentropia Hitlerin näkemyksiä kaiun lailla toistelevaksi ”Saksan ensimmäiseksi papukajaksi”, eikä diktaattori itsekkään ollut tyytymättömyyttään salaillut. Erfurth saikin Jodlilta kuulla, että tehtäväänsä epäpäteväksi todettu Ribbentrop pysyi virassaan vain, koska Hitleriä miellyttävää seuraajaa ei ollut löydettävissä.³⁴ Hitler oli tottunut toimimaan itse omana ulkoministerinään. Ankkuroimalla Suomeen kohdistetun painostuksen omaan arvovaltaansa Ribbentrop siis lähinnä varmisti sen jäämisen tuloksettomaksi.

Frankfurt, 1111; Wehrmachtführungsstabin muistio 20.9.1943. (1962) *KTB/OKW 1943 II*, 1123; Hitlerin ohje N:o 50. Walther Hubatch (toim., 1962) *Hitlers Weisungen für die Kriegführung 1939–1945*, Frankfurt, 231–32; Waldemar Erfurth (1951) *Suomi sodan myrskyssä 1941–1944*, Porvoo, 137; Ziemke (1960) 248–251.

33. Schnurren sähkö nro 2316 Ribbentropille 8.11.1943. AA/St.S.F. 642/254022-4 (kotelo 105, KA); Ribbentropin ministeritoimiston lähetystöneuvos Horst Brenner Wiehlille 9.11.1943. AA/St.S.F. 642/254021; Wielin muistio nro 138 13.11.1943 AA; Ribbentropin ministeritoimiston Brenner Wiehlille 9.11.1943, AA; Wiehlin muistio nro 138 Ribbentropille 13.11.1943. AA/St.S.F. 642/254033.

34. Hans-Adolf Jacobsen (1999) ”The Structure of Nazi Foreign Policy 1933–1945” teoksessa Christian Leitz (toim.) *The Third Reich*, Cornwall, 59–60, 65; Hans-Jürgen Döscher (1987) *Das Auswärtige Amt im Dritten Reich*, Berlin, 158. Rudolf Semmler (1947) *Goebbels – The Man next to Hitler*, London, 18; Paul Schwarz (1943) *This Man Ribbentrop*, New York, 27; Max Domarus (1973) *Hitler. Reden und Proklamationen 1932–1945 II*, Leonberg, 1715; Henry Picker (toim., 1951) *Hitler's Tischgespräche im Führerhauptquartier 1941–1942*, Bonn, 91–92; Ernst von Weizsäcker (1950) *Erinnerungen*, Augsburg, 347; Erfurthin päiväkirja 15.10.1943, KA.

Linkomiehen haastattelusta spontaanisti käynnistynyt ulkopoliittinen prosessi osoittautui Suomen kannalta onnelliseksi. Haastattelun avulla oli samalla saatu sekä hallituksen rauhantahto ja sympatioiden todellinen suunta julkisesti manifestoitua että selvitettyä ulkopoliittinen liikkumavara suhteessa Saksaan. Nyt ja aiemmin keväällä saatujen kokemusten perusteella Suomen johto tiesi, että niin kauan kuin Saksan tyytymättömyys keskittyi pelkästään Ribbentropin johtamaan *Auswärtiges Amtiin*, se oli Suomen kannalta suhteellisen vaaratonta. Tärkeimmäksi ulkopoliittiseksi areenaksi

osoittautui vuosien 1940–41 tapaan sotilaslinja, ja niin kauan suhteet siellä olivat kunnossa, ei hätää ollut. Kotimaisessa tutkimuksessa on erillissotateesin onnistuneen ylläpitämisen suurimpana syynä yleensä nähty se oveluus ja periksiantamattomuus, jolla diplomaattista viivytystaistelua Saksaa vastaan käytiin. Kuitenkin vähintään yhtä tärkeää oli, ettei Hitler katsonut Saksalle olevan mitään hyötyä erillissotateesin murskaamisesta. Mikäli hän olisi sitä päättänyt toisissaan yrittää, tilanne olisi muodostunut Suomelle äärimmäisen vaikeaksi. ■